

ВСТУП

Кожний християнин у житті веде боротьбу з гріхом, що в сучасному світі потребує чимало відваги та зусиль. Попри всі старання, людина доволі часто ставить собі запитання: навіщо?. Опісля приходить до висновку: все одно згрішу! Всі грішать!. Таким чином, переконує себе в неспроможності боротися із власними немочами та знеохочується до боротьби. Ще однією проблемою сучасної людини є й те, що вона не усвідомлює сутності гріха, а звідси — не осягає його нищівні наслідки для духовного та тілесного життя. Таким чином, її спроби вести духовну боротьбу із гріхом здебільшого увінчуються поразкою або фальшивим компромісом.

Адже сучасний християнин, в основному, намагається подолати лише наслідки гріха, які виявляються в так званих «поганих вчинках», але не сягає до причин його появи. Тому всі спроби є не ефективними, а навіть невдалими, бо, не знаючи правдивого походження і сутності гріха, неможливо обрати стратегію успішної боротьби.

Зважаючи на це, дуже важливим для тих, хто хоче опанувати мистецтво духовного життя, звернутися до досвіду Церкви в питанні духовної боротьби, тобто її аскетичного вчення, сформованого впродовж багатьох століть християнськими подвижниками. Їхній багатий досвід і спадщина завжди є актуальними, не зважаючи на значний інтервал часу, що нас розділяє. Вони, перебуваючи в постійній молитві та монашій аскезі, змогли пізнати величність і красу людської особи як вершини Божого Творіння. В світлі цієї краси зуміли побачити гріх як дію диявола, що несе смерть, та навчилися в своєму житті вести активну боротьбу із ним. Таким чином, ці учителі духовного життя залишили для нас неоціненний скарб богомислення, вираженого в діланні і спогляданні. Вони подали чіткі орієнтири для тих, хто захоче піти їхнім шляхом до вершин богоспілкування. Одним із найвизначніших духовних авторитетів Церкви є преподобний Макарій Єгипетський, який за свою велику мудрість і святість одержав титул Великий. Цей святий, на взірєць своїх попередників, віддалився у пустелю провадити духовну боротьбу, щоб з Божою благодаттю отримати перемогу над дияволом та стати оселею Бога. Ставши монахом, преподобний удостоївся бути учнем Антонія Великого — «Батька монашества», а згодом, як зазначає передання, з благодаті Святого Духа — його наступником. Святий Макарій подвизався в Скитській пустелі, що на той час виділялася найстрогішими умовами життя. Згідно із дослідженнями науковців, преподобний був одним із перших монахів у цій пустелі, а тому вважається там засновником монашества. Від його імені Скитська пустеля почала називатися «Макарієвою».

Преподобному Макарію традиція приписує велику кількість аскетично-духовних творів, які були зібрані разом в так званий «Макарієвий корпус». Духовні твори, що увійшли до складу «Макарієвого корпусу», мали значний вплив на формування християнської духовності і справді можуть вважатися вершиною християнської містики, адже наповненні глибокодуховним досвідом істинного богослов'я.

Починаючи з XVIII століття, значна кількість дослідників «Макарієвого корпусу» висунула гіпотезу, що правдивим автором цього корпусу є якийсь інший подвижник IV століття. Також не раз закидували дослідники автору близькість до тогочасної мессаліанської

ересі. З цих причин авторство цих творів, здебільшого на християнському Заході, приписується «Псевдо-Макарію». Глибше дослідження цих гіпотез, питання авторства і відношення корпусу до мессаліанської ересі ми залишимо для подальших наукових досліджень, оскільки межі нашої дипломної роботи не дозволяють заглибитися в ці складні питання. Згаданій проблематики торкнемося лише побіжно, не заглиблюючись у тонкощі дискусій і різноманітних припущень. На нашу думку, на сьогодні ще не існує достатньо підтверджених доказів, які б ставили під сумнів авторство Макарія. Тому й тему нашої праці ми, відповідно, сформулювали так: «Аскетичне вчення преподобного Макарія Єгипетського».

Мета нашої дипломної роботи полягає в тому, щоб у світлі життя преподобного Макарія Єгипетського та на основі аналізу його творів коротко дослідити і розглянути його аскетичне вчення, яке вплинуло на подальше формування християнської аскетички. Для зручності висвітлення цієї теми дипломна робота поділена на два розділи. У першому розділі ми розглянемо преподобного Макарія Єгипетського як представника монашої традиції IV століття. Для повнішого висвітлення питання ми поділимо розділ на два підрозділи. В першому підрозділі намагатимемося розглянути життя святого Макарія Єгипетського, щоб збагнути аскетичне вчення Преподобного, яке завжди є плодом молитви та духовної практики. В другому підрозділі проаналізуємо богословську спадщину подвижника, що складає так званий «Макарієвий корпус», та нові знахідки рукописів у XX столітті. Також коротко окреслимо суть мессаліанського вчення, щоб могли зрозуміти полеміку в питанні мессаліанства «Макарієвого корпусу», представлену в дослідженнях К. Керна, І. Меєндорфа, Л. Віллекура, Г. Дерріса.

Окрім цього, ми спробуємо синтезувати антропологию преподобного Макарія, щоб змогли поглянути на людину як метафізичну сутність. Також намагатимемося висвітлити стан людини до і після гріхопадіння і його вплив на неї.

Другий розділ присвяtimo темі духовної боротьби згідно із вченням преподобного Макарія Єгипетського. Для зручності в дослідженні цього питання ми розділимо цей розділ на три підрозділи. У першому підрозділі покажемо, як Преподобний розумів духовну боротьбу, а особливо — боротьбу із злими помислами, як пояснював їх походження і сутність, який метод використовував для розрізнення помислів на добрі та злі. У своєму вченні святий Макарій з'ясовує вплив помислів на людину, а також окреслює принцип боротьби із злими помислами. Головним богословським концептом Преподобного є серце людини, оскільки у східній духовності воно завжди було і залишається центром та місцем духовної боротьби добра зі злом. Макарій навчає оберігати серце, бо від цього залежить чистота людини. В третьому підрозділі ми спробуємо показати ціль духовної боротьби, яка завершується поєднанням Бога з людиною. Ідеалом такого поєднання, згідно із вченням преподобного Макарія, є особа Ісуса Христа, в Ньому Бог незмінно і нерозривно поєднується з людиною. Саме це служить підставою для обожнення кожної людини-християнина.

Для представлення аскетичного вчення преподобного Макарія Єгипетського ми використовували не лише його власні твори, але й праці науковців і богословів, які досліджували духовну спадщину цього подвижника. Отже, серед творів Преподобного ми використали: «Духовні Бесіди», «Слова» та «Велике Послання». Серед основних дослідницьких праць, якими ми послуговувалися, вартує виокремити твори преподобного Іустина (Поповича) «Путь Богопознания», Івана Попова «Мистическое оправдание аскетизма в творениях преп. Макария Египетскаго», Петра Мініна «Главные

направлення древне-церковної мистики», Олексія Сідорова «Преподобный Макарий Египетский и проблема "Макарьевского корпуса"», Кіпріана Керна «Золотой век святооческой писемности».

В нашій дипломній роботі використовуватимемо синтетичний і порівняльний методи. Також варто вказати, що під час написання нашої праці ми зустрілися з такою трудністю, як відсутність джерел та наукових досліджень українською мовою. Ми змогли використати лише російськомовну літературу, присвячену проблематиці нашого дослідження. Українською мовою перекладено лише короткі повчання нашого автора в третьому томі «Духовна Спадщина Святих Отців» та «Добротолубія». Це, на превеликий жаль, не дозволяє глибоко пізнати повчання преподобного Макарія. Отож через брак необхідної наукової літератури наша дипломна робота не претендує на повне та достатнє розкриття представленої теми. Натомість, надіємося, що вона послужить тим рушійним чинником, який заохотить досліджувати духовну спадщину одного із найбільших подвижників християнського Сходу преподобного Макарія Великого майбутніх науковців.

У дипломній роботі ми намагалися прослідкувати основні положення аскетичного вчення преподобного Макарія Єгипетського, котре можна вважати значним вкладом в духовний досвід Церкви.

У першому розділі нами представлено життя преподобного Макарія Єгипетського як ілюстрацію появи його аскетичного вчення. Ми побачили, що Господь вже із лона матері обирає його, щоб він став оселею Святого Духа. І справді, ще з молодих літ преподобний Макарій обирає подвижницький шлях, сповнивши його великою любов'ю до Господа, яка виразилася в шістдесятилітньому монашому діланні. Святий постійною молитвою та аскезою уподібнювався до безтілесних ангелів, безперестанно прославляючи Господа. Насправді, він явив вершину святості, адже зумів безнастанними духовними подвигами опанувати людську природу та великим смиренням отримати перемогу над дияволом. Завдяки великій мудрості та святості Преподобний став духовним батьком для багатьох пустинножителів.

Окреслюючи антропологічне вчення преподобного Макарія Єгипетського, яке є плодом його особистого внутрішнього заглиблення та пізнання, можна підсумувати, що він розглядає людину у її дихотомічному поділі, тобто як душу і тіло. Першу він окреслює як образ та подобу Божу; вона є свідченням спорідненості з Господом. Натомість тіло, не маючи в собі джерела життя, яке є лише в Бозі, скероване до знищення. Як ми побачили у ході дослідження, вся антропологія Преподобного спрямована на повернення до райського стану, однак завжди з перспективою перерости його, досягнувши обожнення. В другому розділі ми представили вчення преподобного Макарія про духовну боротьбу. Найперше, за твердженням Макарія, духовна боротьба завжди розпочинається та йде в парі із тілесною аскезою. Він зазначає, що коли людина розпочинає подвизатися тілесною аскезою, тоді диявол атакує її злими помислами. Саме тому ми й розглянули в нашій роботі всі аспекти поняття помислів: визначення, походження, розрізнення їх на добрі та злі. Як виявилось, в Преподобного вони пов'язані з емоційно-чуттєвою сферою душі, тому є чимось більшим за думку. Найефективніший спосіб боротьби із лукавими помислами полягає в протиставленні їм добрих помислів.

Місцем духовної боротьби Макарій називає серце. Він стверджує, що саме воно є

центром людської особи, оскільки там відбувається зустріч людини з Богом чи дияволом. Саме там відбувається таїнственний перехід з тілесного до душевного і навпаки. Під поняттям «серце» Преподобний розуміє внутрішню частину людини, тобто особове «я», яке, згідно нашого вибору, може бути спрямованим до Бога або диявола. Тому Макарій закликає його оберігати від лукавих помислів, завдяки яким ворог людського роду намагається оволодіти поодинокими вірними, оселившись в їх серці. Звідси, Святий зазначає, що оберігання серця полягає в повсякчасному чужанні ума, тобто триманні під увагою серця. Мета такого оберігання полягає в досягненні чистоти серця, бо лише в такому його стані у ньому може перебувати Господь. Таким чином, серце — це місце духовної боротьби між добром і злом.

Говорячи про мету духовної боротьби, преподобний Макарій зазначає, що вона полягає у поєднанні Бога з людиною. Таке єднання він представляє як певний містичний Ідеал, що сповнився в Ісусі Христі, а також може сповнитися в кожному, хто любить Бога.

Подвижник показує, що вершиною духовної боротьби є любов, яка єднає нас з Господом. Цікаво, що під поняттям «любов» Преподобний розуміє самого Бога, а тому завжди надає йому особового характеру. Таким чином, через любов і в любові відбувається обоження людини, тобто поєднання Бога з людиною. Преподобний Макарій його представляє як поетапний процес, що переображує людину. Звідси, під обоженням розуміється Явлення Бога людській душі в неприступному світлі, яке представляється Божою Силою, яка одухотворяє душу.

Отже, все аскетичне вчення преподобного Макарія спрямоване до найвищої мети — єднання з Богом. Вся аскеза, тілесна й духовна, виступає лише знаряддям, яке допомагає людині боротися з гріхом, але перемога — це завжди справа Божа. Аскеза служить для того, щоб укріпитися в добрі і тим самим відкритися на Господа. Таким чином, ми дійшли до висновку, що вершиною як духовної, так і тілесної боротьби з лукавим завжди є Любов, бо лише вона може людину поєднати з Богом.

У процесі написання дипломної роботи виникли труднощі, пов'язані з недостатньою кількістю наукової літератури, яка б критично допомогла проаналізувати аскетичне вчення преподобного Макарія Єгипетського. Таким чином, наша праця не претендує на вичерпне висвітлення даної теми, але є тільки скромним намаганням заглибитися в неї. Цією працею робимо спробу заохоти до подальших досліджень духовної спадщини преподобного Макарія Єгипетського нових дослідників, щоб відкрити для себе та інших надзвичайні скарби духовного життя.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ I. ПРЕПОДОБНИЙ МАКАРІЙ ЄГИПЕТСЬКИЙ — ПРЕДСТАВНИК МОНАШОЇ ТРАДИЦІЇ IV СТОЛІТТЯ 8

1. Життєпис Преподобного 8

2. Богословська характеристика спадщини преподобного Макарія 15

2.1 Питання мессаліанства у творчості преподобного Макарія 17

2.2 Антропологія св. Макарія 21

РОЗДІЛ II. ДУХОВНА БОРТЬБА 26

1. Боротьба з помислами 26

2. Оберігання серця 33

3. Містичний Ідеал духовного життя 39

ВИСНОВКИ 46

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 49